

Параметри індивідуального стилю мовленнєвого досвіду особистості

Orap M.O. The individual style parameters of personality's speech experience / M.O. Orap // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 30. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 458–467.

М.О. Орап. Параметри індивідуального стилю мовленнєвого досвіду особистості. У статті здійснено теоретичне обґрунтування «стильового» підходу до вивчення змістових характеристик мовленнєвого досвіду особистості. Одиницею аналізу змісту визначено синтагму, як найменшу цілісну одиницю мовленнєвих повідомлень, у якій втілюється єдність смислу і фонетичного вираження. Це дало можливість передбачити, що показники, індикатори, параметри індивідуального стилю мовленнєвого досвіду можуть бути виокремлені через аналіз синтагм і синтагматичних відношень. У статті розкрито параметри синтагми, які є істотними для аналізу мовленнєвого досвіду у психолінгвістичному аспекті, та представлено результати емпіричного дослідження переважання певних типів міжсинтагматичних відношень у різній мовленнєвій продукції респондентів. У 75,2% респондентів було зафіксовано наявність однакових рангових показників типів міжсинтагматичних зв'язків. Переважаючий тип рангового зв'язку (у 43,8% респондентів) виявлено у міжсинтагматичних зв'язках каузації. Крім того, тісний взаємозв'язок виявлено у міжсинтагматичних відношеннях адресації (у 26,8%) та акціональності (у 16,9% респондентів). Аналіз результатів дає підстави стверджувати, що в мовленнєвому досвіді особистості існують і можуть бути виокремлені типові для неї способи концептуалізації інформації у мовленнєвому вигляді, які зберігаються при різних умовах актуалізації змісту мовленнєвого досвіду. Це дає можливість передбачити, що концептуалізація віддієслівних синтагм у конкретного носія мови, що характеризується наявністю сформованого мовленнєвого досвіду, відбувається однаково в різних ситуаціях актуалізації і репрезентації змісту мовленнєвого досвіду. Відтак, переважання типу міжсинтагматичних зв'язків віддієслівних синтагм є індикатором при виявленні індивідуального стилю мовленнєвого досвіду особистості.

Ключові слова: мовлення, мовленнєвий досвід, індивідуальний стиль, синтагма, синтагматичні відношення, каузація, адресація, акціональність.

М.О. Орап. Параметры индивидуального стиля речевого опыта личности. В статье осуществлено теоретическое обоснование «стилевого» подхода к изучению содержательных характеристик речевого опыта личности. Единицей анализа содержания определено синтагму, как наименьшую целостную единицу речевых сообщений, в которой воплощается единство смысла и фонетического выражения. Это позволило предположить, что показатели, индикаторы, параметры индивидуального стиля речевого опыта могут быть выделены через анализ синтагм и синтагматических отношений. В статье раскрыты параметры синтагмы, которые являются существенными для анализа речевого опыта в психолингвистическом аспекте, и представлены результаты эмпирического исследования преобладания определённых типов межсинтагматических отношений в разной речевой продукции респондентов. У 75,2% респондентов было зафиксировано наличие одинаковых ранговых показателей типов межсинтагматических связей. Преобладающий тип ранговой связи (у 43,8% респондентов) обнаружен в межсинтагматических связях каузации. Кроме того, тесная взаимосвязь обнаружена в межсинтагматических отношениях адресации (у 26,8%) и акциональности (у 16,9% респондентов). Анализ результатов позволяет утверждать, что в речевом опыте личности существуют и могут быть выделены типичные для нее способы концептуализации информации в речевом виде, которые сохраняются в различных условиях актуализации содержания речевого опыта. Это даёт возможность предположить, что концептуализация отглагольных синтагм у конкретного носителя языка, который характеризуется наличием сформированного речевого опыта, происходит одинаково в разных ситуациях актуализации и репрезентации содержания речевого опыта. Следовательно, преобладание типа межсинтагматических связей отглагольных синтагм является индикатором при выявлении индивидуального стиля речевого опыта личности.

Ключевые слова: речь, речевой опыт, индивидуальный стиль, синтагма, синтагматические отношения, каузация, адресация, акциональность.

Постановка проблеми. Психологічна проблема «мовлення і особистість», окрім загальнотеоретичних завдань, вирішує й багато практичних завдань психології. У психолінгвістиці це втілюється в операціоналізацію та всебічне дослідження мовної особистості (Караулов, Крисін), у прагмалінгвістиці – у дослідженнях мовної поведінки (Г.Г.Матвеева). Точками практичного втілення є питання вияву особистісних характеристик у мовленні людини (Н.І.Фоміна), вираження індивідуальних особливостей людини у її мовленнєвій продукції (Т.М.Дрідзе, Н.В.Чепелева), ідентифікації особистості за інтонаційними особливостями мовлення (Є.Ю. Олейник), вияв соціального статусу, соціальної ролі (В.І. Беліков, Л.П. Крисін), та смисло-життєвих орієнти-

рів мовної особистості (Є.Р. Боринштейн, О.О. Кавалеров). Сучасні дослідження спрямовані на вивчення психолінгвістичних (О.Л. Лавриненко) та соціопсихологічних особливостей мовної особистості (С.О. Сухіх), вияв характеристик особистості у мовленні (Н.О. Фоміна).

Розглядаючи мовленнєвий досвід як систему, що акумулює, інтегрує, а відтак, опосередковує мовленнєве освоєння світу особистістю, ми акцентуємо увагу на тому, що відмінності у мовленні людей полягають не у кількісних показниках (багатстві словникового запасу, правильності граматичного ладу мовлення тощо), а у якісних характеристиках функціонування мовленнєвого досвіду. Дослідження характеристик змісту мовленнєвого досвіду особистості підвело нас до розуміння того, що індивідуальні особливості мовленнєвого досвіду складають якісно відмінні типи мовленнєвого досвіду, а відтак – до необхідності теоретичного і практичного з'ясування параметрів індивідуального стилю мовленнєвого досвіду особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження, підкреслюючи належність стилю певній особистості, визначають останній як систему індивідуальних особливостей набуття досвіду, що є формальною характеристикою структури особистості (Г.В.Куценко), або ж структури індивідуальності (О.В.Лібін). У такому напрямку здійснюються дослідження когнітивного стилю як стилю репрезентації, пов'язаного із типами особистості (І.М.Козлова, А.А.Студенікін), із особливостями картини світу індивіда (В.В.Янковська). У когнітивній лінгвістиці питання мовленнєвого стилю пов'язують із проблемою «мовленнєвого портрету особистості» (Т.П.Тарасенко, Г.Г.Матвеева, Т.М.Ніколаєва, М.В.Китайгородська, Н.М.Розанова, Л.П.Крисін, В.І.Карасік).

Сучасні дослідження характеризують індивідуальний стиль мовлення як індивідуальну манеру письма і говоріння (О.Філіпова), та здійснюють дослідження мовленнєвого стилю у його прикладних аспектах – відповідність мовленнєвого стилю особистості стилістичним нормам (Л.Г.Лісіцька), особливості індивідуально стилю мовлення вчителя-словесника (О.Філіпова) та особистості лідера (І.Г.Родченко). І.П.Шкуратова розглядає залежність особливостей спілкування від когнітивного стилю, і визначає кореляцію параметрів полізалежності-полінезалежності із пізнавальними, діловими, моральними, емоційними мотивами та мотивами самоствердження в спілкуванні. У психолінгвістичних дослідженнях семантики накопичено достат-

ньо фактичного матеріалу стосовно індивідуально обумовлених особливостей використання мовних засобів для висловлювання думки (О.П.Василевич, І.Н.Горелов, В.М.Грідін, О.О.Леонтьєв, Є.Ф.Тарасов, Р.М.Фрумкіна, О.М.Шахнарович). Проте відсутні дослідження, котрі б розглядали індивідуальні особливості мовленнєвого освоєння світу особистістю.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі результатів емпіричного дослідження характеристик синтагматичних зв'язків як параметрів індивідуального стилю мовленнєвого досвіду особистості.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне і практичне вивчення індивідуального стилю мовленнєвого досвіду неможливе без виділення одиниць аналізу останнього. Мовленнєвий досвід особистості формується як результат мовленнєвого освоєння світу особистістю та через посередництво мовленнєвої компетенції, мовної картини світу і мовленнєвої культури відображає рівень організації змісту досвіду, що представлений у мовленнєвій формі [4]. Здійснене дослідження дало змогу виявити структурну будову та закономірності організації мовленнєвого досвіду. Не менш істотним завданням є з'ясування характеристик його змісту. Системний аналіз змісту неможливий без виокремлення одиниць аналізу, які, на думку Л.С.Виготського, зберігають усі властивості, притаманні цілому. Теоретичний аналіз наукової психологічної літератури з питань одиниць досвіду та лінгвістичної літератури стосовно аналізу одиниць мови і мовлення призвів до виокремлення синтагми одиницею мовленнєвого досвіду. Термін «синтагма» операціоналізовано у мовознавчих дослідженнях Ф.Соссюрі, І.О.Бодуена де Куртене, Л.В.Щерби, В.В.Виноградова, О.О.Реформатського та у найбільш загальному вигляді означено як мінімальну одиницю мовлення, яка зазвичай складається з декількох слів, об'єднаних лінійно, структурно, інтонаційно та семантично. В.В.Виноградов розглядає синтагму як семантико-синтаксичну одиницю, «що виникає в нашій думці і відображає частину дійсності» [1, С. 324]. Будь-яке висловлювання чи текст можна розділити на відрізки, що виражають єдині, хоча часом і складні поняття. Такі відрізки, що виникають у результаті членування природного мовного повідомлення і позначають поняття реального світу в конкретній ситуації, Л.В.Щерба власне і назвав синтагмами. У сучасних дослідженнях Н.Д.Арутюнової, О.В.Філатової, І.Г.Осетрова синтагма розглядається як семантична одиниця структурування мовлення: слово трансформується в мовленнєву одиницю саме у

синтагмі через контекстуальне поєднання з іншими словами, а речення сприймаються на рівні синтагм – як найменших смислових та інтонаційних відрізків мовлення. Синтагма розуміється як лінійне поєднання слів у висловлюванні, котре конкретизує контекстне значення слів, що до неї залучені, відтак, є найменшою одиницею породження та сприймання мовлення.

Відтак, вищезазначений аналіз та теоретичні міркування приводять нас до думки про те, що найменшою одиницею мовленнєвого досвіду, яка будується зі слів, але є цілісною, такою, що далі не розкладається, одиницею, у якій репрезентовані особливості цілого (у даному випадку – мовленнєвого досвіду), є синтагма. Принциповими характеристиками, що дозволяють виділити її одиницею мовленнєвого досвіду є те, що синтагма – це єдність смислу і фонетичного вираження. Визначальними для синтагми є саме смислові відношення, котрі й обумовлюють фонетичну єдність її елементів. Визначення синтагми одиницею мовленнєвого досвіду, вказують на те, що показники, індикатори, параметри індивідуального стилю мовленнєвого досвіду можуть бути виокремлені через аналіз синтагм і синтагматичних відношень та їх типових індивідуальних поєднань.

Синтагматичні відношення виявляються у закономірностях сполучення слів у словосполученнях та реченнях, а відтак, можуть бути охарактеризовані в аспекті факторів, котрі беруть участь у формуванні зв'язків слів у синтагмі: 1) словесно-граматичний, 2) лексичний, 3) синтаксичний. Ствердження того, що усі ці зв'язки є семантичними за своєю сутністю, проте виявляють різні рівні функціонування мови, що дозволяє нам взяти їх за основу виділення маркерів для дослідження синтагматичних відношень у мовленнєвому досвіді особистості. Відтак, параметрами синтагми, які є істотними для аналізу мовленнєвого досвіду в психолінгвістичному аспекті, ми виділяємо: 1) співвідношення зв'язків між частинами мови у синтагмі, що вказує на якісні особливості збереження та актуалізації інформації у мовленнєвому досвіді; 2) кількість слів у синтагмі, що опосередковано виявляє особливості концептуалізації мовленнєвого досвіду (рівень когнітивної складності, ступінь диференційованості тощо), 3) характеристики переважаючого виду зв'язків у синтагмах (предикативні, атрибутивні, об'єктні чи релятивні), що демонструє синтактико-логічні особливості закріплення інформації у мовленнєвому досвіді.

У нашій публікації ми розглянемо теоретичні міркування та результати емпіричного діагностування словесно-граматичного

фактора в аналізі синтагм з метою вияву маркерів індивідуального стилю мовленнєвого досвіду. Словесно-граматичний, або морфологічний фактор виявляється у співвіднесеності слова з граматичними значеннями контекстних партнерів. У такому аспекті синтагми аналізуються з точки зору їх парадигматичних міжсинтагматичних зв'язків. Найбільш чітко закріпленим контекстним співвіднесенням характеризуються дієслова, що вимагають від уточнюючих їх іменників певної граматичної форми (наприклад: освоєння – чого?, оволодіння – чим?). Як зазначає Дементьева, саме той факт, що дієслівне керування характеризується регулярністю і передбачуваністю форм свого вияву, дає змогу передбачити, що в основі цього явища лежить певний семантичний механізм, що визначає, по-перше, потенційність керування у дієслова, по-друге, його реалізацію на рівні мови [3]. Взаємодія вихідного семантико-синтаксичного відношення з онтологічними характеристиками дійсності, що ним відображається, підкоряється певним закономірностям, що полягають в особливостях впливу, що здійснюється тим чи іншим фактором на сигніфікативну інтерпретацію вихідного семантико-синтаксичного відношення, і в результаті – на спосіб його представлення тим чи іншим способом керування в синтагмі (що, у свою чергу, відображає результат взаємодії фрейму і сцени як когнітивних схем). Водночас, зазначимо, що серед факторів, котрі так чи інакше впливають на дієслівне керування, особливе становище займає специфіка фреймової структури концептуалізації події. Одна й та ж сама подія, або різні події, котрі категоризовані в одній сцені, можуть бути відображені у різних фреймових структурах, у котрих один і той самий учасник ситуації виявляється в різних семантико-синтаксичних відношеннях до події, і отримує у зв'язку з цим різне морфологічне оформлення, інакше кажучи, керування. «Форма дієслівного керування відображає всі нюанси сигніфікативної специфіки аргументів, що репрезентуються. Отже, дієслівне керування є морфолого-синтаксичною репрезентацією дієслівної валентності і мотивується нею. Значення дієслівної валентності складає взаємодія ментального і онтологічного змісту події, що описується» [3, с.102].

Ми припускаємо, що вияв переважаючого виду таких синтагматичних відношень уможливить висновки у психолінгвістичній парадигмі. Першим таким висновком є те, що переважаючий вид синтагми у носія мови вказує на рівень деталізованості і функціональної складності синтагм, а відтак – на рівень когнітивної і мовленнєвої складності усього мовленнєвого досвіду. У

контексті завдання на з'ясування маркерів індивідуального стилю мовленнєвого досвіду особистості на даному етапі ми зупинимось на визначенні переважаючого типу дієслівного керування, що описується в лінгвістиці через пропозиційно об'єктивовані категоріальні відношення [2]. Н.Д.Кручінкіна визначила наступні види міжсинтагматичних відношень віддієслівних синтагм: 1) адресація; 2) локація; 3) каузація; 4) локативність; 5) акціональність; 6) стан; 7) властивість [2]. Система вищезазначених пропозитивних категорій є мовним позначенням системного картування типових подій об'єктивної дійсності. Відтак, вибір мовцем тих чи інших видів міжсинтагматичних зв'язків віддієслівних синтагм свідчить про особливості індивідуальної мовленнєвої концептуалізації подій об'єктивного світу, що й складає основу індивідуального стилю мовленнєвого досвіду.

З метою перевірки вищезазначених теоретичних міркувань нами здійснено пілотажне емпіричне дослідження, котрим було охоплено 149 осіб юнацького віку (середній вік 20 років). Хід обстеження полягав у виконанні респондентами завдання: 1. Написати десять речень із словом «Стіл», 2. Скласти десять речень із словом «Читати»; 3. Написати десять речень про своє життя. Отже, ми мали можливість оцінити синтагматичний склад мовлення як в окремих реченнях (у синтагмах, які складались із іменником та з дієсловом), так і у дискурсивному мовленні (наративі). В першу чергу, отримані емпіричні дані аналізувались на предмет вияву співвідношення визначених вище семи видів пропозитивних відношень у синтагмах. У перших двох завданнях визначались типи синтагм із заданим словом; у третьому завданні – аналізувались синтагми із значенням «життя», «жити», «живу» тощо. Середньогрупові показники відсоткового співвідношення різних видів міжсинтагматичних зв'язків віддієслівних синтагм розподілились таким чином: каузація – 39,6%, адресація – 26,2%, локація – 12,7%, локативність – 10,1%, акціональність – 6,0%, властивість – 3,4%, стан – 2,0%.

Для перевірки гіпотези про можливість вияву параметрів індивідуального стилю мовленнєвого досвіду за особливостями міжсинтагматичних зв'язків у висловлюваннях істотним показником є наявність тенденції у використанні респондентом певного виду (чи видів) міжсинтагматичних зв'язків. Основне питання: «Чи зберігається наявне співвідношення між видами синтагматичних зв'язків в різних видах мовленнєвої продукції». Тому другим завданням емпіричного обстеження було визначити, чи взагалі можна говорити про певне стереотипне ви-

користання певних дієслівних конструкцій у різних ситуаціях функціонування мовленнєвого досвіду. На цьому етапі ми використали процедуру ранжування – стосовно кожного респондента було визначено ранги типів міжсинтагматичних зв'язків – у реченнях із заданим словом та у зв'язних висловлюваннях. У 75,2% респондентів було зафіксовано наявність однакових рангових показників типів міжсинтагматичних зв'язків. Переважаючий тип рангового зв'язку (у 43,8% респондентів) виявлено у між синтагматичних зв'язках каузації (Наприклад: *За столом обідає сім'я. На столі лежали книжки і зошити. Мати розказала цікаву історію з дитинства. Найголовніше, що я роблю у житті – живу.*). Крім того, тісний взаємозв'язок (у 26,8%) встановлено у міжсинтагматичних відношеннях адресації (*Стіл знаходиться на подвір'ї. Мама гуляла в парку. Я живу у прекрасному місті Львові.*). У 16,9 % респондентів в обох варіантах актуалізації мовленнєвого досвіду переважаними виявились між синтагматичні зв'язки акціональності (*Ми накрили столи швидко. Мама розповідає цікаві історії. Я живу весело*). Крім того, було зафіксовано наявність рангової відповідності у зв'язках локативності (8,0% респондентів) і властивості (4,5% респондентів).

Аналіз результатів дає підстави стверджувати, що в мовленнєвому досвіді особистості існують і можуть бути виокремлені типові для неї типи концептуалізації інформації у мовленнєвому вигляді, які зберігаються за різних умов актуалізації змісту мовленнєвого досвіду. Це дає можливість передбачити, що концептуалізація віддієслівних синтагм у конкретного носія мови, у мовця, що характеризується наявністю сформованого мовленнєвого досвіду, відбувається однаково у різних ситуаціях актуалізації і репрезентації змісту мовленнєвого досвіду. Відтак, переважання типу міжсинтагматичних зв'язків віддієслівних синтагм можна вважати індикатором при виявленні індивідуального стилю мовленнєвого досвіду особистості.

Висновки. Результати дослідження переконливо довели, що відмінності мовленнєвого досвіду полягають не у кількісних характеристиках, а саме у якісних, які описуються через визначені вище параметри синтагм та їх своєрідне поєднання в індивідуальному мовленнєвому досвіді. Це, у свою чергу, визначає подальше спрямування дослідження мовленнєвого досвіду – через аналіз синтагматичних особливостей до визначення параметрів (маркерів, індикаторів) індивідуального стилю мовленнєвого досвіду особистості.

Список використаних джерел

1. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 558 с.
2. Кручинкина Н.Д. Синтагматическое свертывание и развертывание пропозитивных синтагм в рамках предложения и текста / Н.Д. Кручинкина// Язык. Текст. Дискурс : Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК. – Выпуск 8. / Под ред. проф. Г.Н. Манаенко. – Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2010. – С.512–522.
3. Кураков В.И. Когнитивные и онтологические стоки глагольного управления / В.И. Кураков, О.В. Дементьева // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2 : Языкознание. – №3. – 2003. – С. 97–103.
4. Орап М.О. Психологія мовленнєвого досвіду особистості : монографія / М.О.Орап. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2014. – 480 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Vinogradov V. V. Izbrannyye trudy. Issledovaniya po russkoy grammatike/ V. V. Vinogradov. – M. : Nauka, 1975. – 558 s.
2. Kruchinkina N.D. Sintagmatischeskoe svertyvanie i razvertyvanie propositivnyh sintagm v ramkah predlozheniya i teksta / N.D. Kruchinkina// Jazyk. Tekst. Diskurs: Nauchnyj al'manah Stavropol'skogo otdeleniya RALK / Pod red. prof. G.N. Manaenko. Vypusk 8. Stavropol' : Izd-vo SGPI, 2010. – S.512–522.
3. Kurakov V.I. Kognitivnye i ontologicheskie stoki glagol'nogo upravleniya / V.I. Kurakov, O.V. Dement'eva // Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 2: Jazykoznanie. – №3. – 2003. – S. 97–103.
4. Orap M.O. Psihologija movlenneвого dosvidu osobistosti : monografija / M.O.Orap. – Ternopil' : Pidruchniki i posibniki, 2014. – 480 s.

M.O. Orap. The individual style parameters of personality's speech experience. This article provides a theoretical justification of «style» approach to the study of the semantic characteristics of personality's speech experience. Syntagma is defined as the smallest unit of speech messages, which embodied the unity of meaning and phonetic expression. This made it possible to provide that indexes, indicators, parameters of individual style of speech experience can be singled out through the analysis of syntagma and syntagmatic relations. The article reveals syntagma's parameters, which are essential to analyze the speech experience in psycholinguistic aspect. The results of an empirical study of some types of intersyntagmatic

relations prevalence in various speech products of respondents are presented. 75.2% of respondents were registered to have the same rank indicators of the types of intersyntagmatic relations. The predominant type of rank relations (43.8% of respondents) was found in syntagmatic relations of causation. In addition, the close relationships are found in intersyntagmatic relations of addressing (at 26.8%) and actions (16.9% of respondents). The analysis of results give us reasons to believe that in the personality's speech experience there are the typical ways of information conceptualizing in the speech form, that are saved in different conditions of actualization of the content of the speech experience. This makes it possible to predict that conceptualization of verbal syntagmas of a specific speaker is similar in different situation of actualization and representation of the content of speech experience. Thus, the prevalence of type of intersyntagmatic relations is an indicator for identifying individual style of personality's speech experience.

Key words: speech, speech experience, individual style, syntagma, syntagmatic relations, causation, addressing, actions.

Received July 11, 2015

Revised August 19, 2015

Accepted September 20, 2015

УДК 159.9.072:159.923.2:159.922.8

Н.К. Орішко

parijanka7@mail.ru

Емпіричне дослідження структурних компонентів самовдосконалення особистості в юнацькому віці

Orishko N.K. Empirical research of structural components of self-improvement of personality in youth age / N.K. Orishko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 30. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 467–482.

Н.К. Орішко. Емпіричне дослідження структурних компонентів самовдосконалення особистості в юнацькому віці. У статті представлено результати емпіричного дослідження виокремлених автором структурних компонентів самовдосконалення в осіб юнацького віку (як провідного у дослідженні) і додатково в осіб підліткового та дорослого віку. На